

Támogatáspolitikai Riport

a nemzetpolitika politikai gazdaságtanáról



Akciószociológia Munkacsoport

Kiss Tamás – Sipos Zoltán

A riport tartalma

1. Kutatási háttér	2
2. Nemzetfelfogások, nemzetpolitikai paradigmák	3
3. Támogatáspolitikai periódusok, gyakorlatok és szereplők	6
4. Összegek, prioritások, kedvezményezettek	13
5. A nemzetpolitika politikai gazdaságtana	23
6. Torzulások	25
7. Következmények, várható fejlemények	28

Anyagunk egy párbeszédese formában elkészített kutatási jelentés, ami egyben [az Átlátszó Airday podcast-beszélgetésének](#)¹ szerkesztett, bővített, ábrákkal, táblázatokkal és hivatkozásokkal ellátott változata. Az alapjául szolgáló kutatások elvégzését a Wilfried Martens Centre for European Studies és a Kós Károly Alapítvány (2017), a Csergő Zsuzsa vezette Marie Skłodowska-Curie ösztöndíjprogram (2019-2020) és a New Europe College ösztöndíja (2022) tették lehetővé. A BGA Zrt. Egyedi támogatásait tartalmazó adatbázis összeállításában Lambing Ármin nyújtott segítséget.

Anyagunk az **Átlátszó Erdély** és az **Egyenlőbb Erdélyért Mozgalom** – **Akciószociológiai Munkacsoport** együttműködésében készült.

¹ <https://atlatszo.ro/podcast/magyarorszag-tamogatások-erdelyben-kiss-tamas/>

1. Kutatási háttér

Sipos Zoltán: – Hogyan kerültél kapcsolatba a határon túli támogatások kérdésével és milyen jellegű kutatásokat végeztél ebben a témában?

Kiss Tamás: – Több hullámban végeztem ezzel kapcsolatos kutatásokat. Első fázisban, ami 2014-2015-ben kezdődött, az erdélyi magyar intézményrendszert és a magyar közösség kollektív cselekvőképességét kutattuk Toró Tiborral és Székely István Gergővel. Az érdekelt, hogy hogyan szerveződik az úgynevezett etnikai párhuzamosság, vagyis az a kisebbségi intézményrendszer, ami a magyarok számára lehetővé teszi a többséggel szembeni határfenntartást. Ezt egészítette ki a politikai folyamatok elemzése, hogy hogyan történik a többségi szereplőkkel folytatott alku és hogyan tartható fenn a kisebbségi közösség etnikai mobilizációja. A romániai keret mellett azonban egyértelmű volt, hogy figyelembe kell vegyük a magyar-magyar viszonyrendszert is, ami alapjaiban befolyásolta a kisebbségi intézmények működését és a magyar közösségen belüli politikai folyamatokat, különösen 2010 után. Ennek a vizsgálatnak lett az eredménye az *Unequal Accommodation of Minority Rights* kötet.² A vizsgálat következő fázisára 2019-től kezdődően került sor. Csörgő Zsuzsa vezetésével újra a kisebbségi intézményeket vettük górcső alá, de immár összehasonlító keretben.³ Ebben a vizsgálatban az anyaországi nemzetpolitika hatása már kiemelt szempont volt. Ebből született a nemzetpolitika és a biztonságpolitika kapcsolatára vonatkozó összehasonlító elemzésünk,⁴ illetve ezt a témát vittem tovább a New Europe College ösztöndíjasaként. Itt az orbáni nemzetpolitika erdélyi és kárpátaljai hatásait hasonlítottam össze.⁵ A vizsgálat keretében Lambing Ármin segítségével egy adatbázist szerkesztettünk a BGA Zrt. egyedi támogatásaiból. A harmadik fázis akkor kezdődött, amikor az Egyenlőbb Erdélyért Mozgalom⁶ keretében egy támogatáspolitikával és magyar-magyar kapcsolatokkal foglalkozó munkacsoportot hoztunk létre. Nyilvánvaló ugyanis, hogy 2010, az Orbán-rezsim hatalomra jutása intézményes fordulópontot jelentett a magyar-magyar kapcsolatokban. A munkacsoport célja, hogy megfogalmazzuk, hogy milyen támogatáspolitikát és magyar-magyar kapcsolatrendszert képzelünk el az Orbán-kormány távozása esetén. Erről egy szakmai anyagot készítünk majd, amit a mozgalmakon belül, majd a szélesebb erdélyi és magyarországi nyilvánosságban is meg szeretnénk vitatni. Így a korábbi kutatások is hasznosulhatnak közpolitikai szempontból.

² <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-319-78893-7>

³ <https://www.queensu.ca/minority-institutions-database/>

⁴ <https://academic.oup.com/jogss/article/10/1/ogae035/7848762>

⁵ <https://nec.ro/wp-content/uploads/2023/03/TAMAS-KISS.pdf>

⁶ <https://www.facebook.com/EgyenlobbErdelyertMozgalom/>

2. Nemzetfelfogások, nemzetpolitikai paradigmák

Sipos Zoltán: – A magyar kormányok a rendszerváltás után mindig is támogatták pénzzel meg egyéb eszközökkel a Magyarország határain túl élő magyar közösségeket. A második Orbán-kormány egyik első intézkedése is a nemzetpolitikával volt kapcsolatos, gondolok a kedvezményes honosításra. Emellett a támogatási rendszert is alaposan átgondolták. Ekkor, 2010-ben jött létre a Bethlen Gábor Alap, és azt látjuk, hogy az éves támogatások évről évre növekedtek, legalábbis 2020-ig. Ha össze kellene hasonlítani az Orbán-kormányok nemzet- és támogatáspolitikáját a korábbi magyar kormányokkal, akkor mi az, amit kiemelnél?

Kiss Tamás: – Lényeges, hogy a támogatáspolitikát a magyar-magyar viszonyrendszernek csupán egy eleme, így érdemes tágabb perspektívából vázolni a Fidesz és a „balliberális” elit elképzelései közötti különbségeket. Ezeket a különbségeket három pontban tudnám összefoglalni.

Az első pont a **nemzetmeghatározás** kérdése, amiben a jobb- és a balliberális oldal szögesen ellentétes nézeteket vallott az 1990-es és 2000-es években. Mindkét oldal át szerette volna alakítani a magyar nemzetre vonatkozó elképzeléseket, amelyeket a magyar társadalom az államszocializmusból, a Kádár-rendszerből örökölt. A balliberális oldal már az 1990-es évektől kezdődően az úgynevezett *alkotmányos patriotizmus* irányába tolódott el. Ennek az elsősorban Németországból származó, de az Európai Unió identitáspolitikájában is kulcsszerepet játszó elképzelésnek⁷ a jegyében a liberális értelmiségiek úgymond de-etnicizálták volna a magyar nemzetet, persze nyilvánvalóan egy igen szűk értelemben. Fel sem vetődött bennük az ország monokulturális jellegének, vagy a magyar nyelvi hegemoniának a megkérdőjelezése. Így a „de-etnicizálás” leginkább a származás alapján történő megkülönböztetést akarta kiküszöbölni, a kisebbségi magyar közösségek (etnikai-kulturális) nemzettagságához pedig ennek a veszélyét társították.

Ez az elképzelés bizonyos értelemben folytonosságot mutatott az államszocializmus alatti folyamatokkal. Ekkor alakult ugyanis ki az az elképzelés, hogy az tartozik a magyar nemzethez, aki a Magyarország határain belül él. A Kádár rendszer ezt propagálta, nem is annyira ideológiai, vagy eszmei szinten, hanem a leghétköznapiabb társadalmi és területi reprezentációkon keresztül. Korábban, a két világháború között, meghatározó volt a revízió gondolata, amit a hivatalos propaganda is táplált. Ez 1945 után megváltozott, ami a legbanálisabb dolgokban is megnyilvánult. Hogyan néz ki a televízióban az időjárás-jelentés? Hogyan szerveződik, hogyan reklámozzák a belső turizmust? Milyen keretben teremődik meg a szociális állam vagy a jóléti állam? Ezekben

⁷ <https://jwmueller.princeton.edu/publications/constitutional-patriotism>

mind a jelenlegi államkeretnek volt meghatározó szerepe, így megkezdődött a „Kis-Magyarország” hétköznapivá válása, rutinizációja.

Sipos Zoltán: – Tehát most arra kell gondolnunk, hogy az időjárás-jelentésekben határon túli területek nincsenek benne?

Kiss Tamás: – Igen. Arra, hogy a Magyarország határain kívül lévő területek egyszerűen nem léteztek ezekben a reprezentációkban. A nacionalizmuselméletekben az egyik klasszikus megközelítés a modernista elképzelés. E szerint a nemzetet a modernizáció teremti meg, például a tömegtájékoztatási eszközökön, vagy a nemzetállami szinten szerveződő bürokrácián keresztül, amelyek egy elképzelt közösséget, a különböző földrajzi helyek egyidejűségét hozzák létre.⁸ Ez történik az államszocializmus alatt, ami tetszik, nem tetszik, a magyar modernizáció egyik meghatározó periódusa. Nyilván a magyar nemzettudat alakulása szempontjából fontos a XIX. század, amikor popularizálódik az ezeréves határ és a Kárpáthaza képzete. De az államszocializmus ugyanúgy egy formatív periódus, amikor például kialakul a tömegtájékoztatás, tömegessé válik a turizmus. És milyen területről szólnak a hírek? Hova utaznak nyaralni a magyarok? Ha nincs is kimondva, sok szempontból ma is ezekben a keretekben formálódik a nemzeti identitás.⁹ Az államszocializmus alatt persze a közoktatás is ignorálta azt, hogy a határokon túl is vannak magyar közösségek.

Mindenesetre részben erre épített, részben ennek akart valamifajta ideológiai keretet adni a liberális értelmiség, amikor az állampolgári patriotizmus irányába fordult. Ebből a kísérletből nem lett domináns nemzeti ideológia, de ebben az értelemben az egész elképzelés nem volt teljesen légből kapott. Ezt jól mutatja, hogy 2001-ben a státusztörvénnyel, majd 2004-ben a kettős állampolgársággal kapcsolatos politikai vita kapcsán a magyarok jelentős része rezonált a Magyar Szocialista Párt kampányával. Ennek természetesen más összetevői is voltak (mind a jóléti uszítás, vagy a bevándorlástól való félelem),¹⁰ de ami lényeges, az a magyar nemzettudat, illetve hazafogalom eredendő kettőssége.

Eközben a Fidesz által vezetett jobboldal az úgynevezett '*virtuális*' nemzetépítésben¹¹ volt érdekelt. Eszerint nem területi revízióval, vagy nem a határon túli magyaroknak a repatriálásával, kivándoroltatásával, hanem egy nem területi alapú intézményes szerkezettel kell a magyar nemzet egységét újrateremteni, egyszersmind a Kádár rendszerben rutinizálódott nemzetfogalmat újraírni. Ennek az eszköze a státusztörvény, ami 2001-ben először teremtett közjogi köteléket a magyar állam és a kisebbségi magyar közösségek tagjai között. Ezt követően jött 2010-ben a könnyített honosítás, illetve 2011-ben a szavazati jog, ami közvetlenül bekapcsolta a kisebbségi magyar

⁸ <https://www.versobooks.com/products/1126-imagined-communities>

⁹ https://topap.hu/cms/uploads/497_516_TRIP_2024_Csepeli_Orkeny_ccd099f84d.pdf

¹⁰ https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-031-06071-7_7

¹¹ https://regio.tk.hu/wp-content/uploads/CSERGO_GOLDGEIER_2018_2_5_56.pdf

közösségek tagjait a magyar politikai közösségbe. Egy szó mint száz: az első töréspont az alkotmányos patriotizmus és a virtuális nemzetépítés közötti ellentét.

A második vitapont, hogy a magyar állam hogyan viszonyuljon a kisebbségi elitek **aszimmetrikus integrációs** törekvéseihez. Lényeges, hogy a 'virtuális' nemzetépítési stratégia eredetileg, a magyar állammal való közjogi kapcsolat kiépítése mellett, az autonómatörekvések támogatását is magába foglalta. Ezek azonban nem igazán vezettek kézzelfogható eredményre és a reálpolitikai folyamatok már az 1990-es években elmentek mellettük. Az RMDSZ esetében a 1990-es évek közepén zajlott le egy fontos vita: lehet-e kormányra menni úgy, hogy nincs rendezve az autonómia kérdése, amely legalábbis deklaratív szinten a magyar politikai elitek fő törekvése volt? Az erdélyi magyar politikai osztály válasza egyértelmű igen volt, még ha az autonómatörekvés formálisan az etnikai keretprogram része maradt is. Vagyis, a magyar elitek, megőrizve az etnikai politizálás és az etnikai szavazat intézményeit, úgy tagozódtak be a román politikai mezőbe, hogy az etnikai hatalommegosztásnak nem jöttek létre formális-jogi garanciái.

Ez a helyzet 2010-ig, vagy talán 2014-ig egy újabb töréspontot hozott létre a jobboldal és a baloldal között. A balliberális oldal egyértelműen támogatta ezeket az aszimmetrikus integrációs törekvéseket, mondván, hogy a kisebbségi magyarok elsősorban a román, szlovák, szerb politikai közösségekbe kell betagolódnak, még akkor is, ha nem adatik meg számukra az autonómia. Ezzel szemben a Fidesz jó ideig elég konzekvensen az úgynevezett „autonomista” ellenzéket támogatta. Gyakorlati, napi-politikai szinten mindez úgy nézett ki, hogy a balliberális oldal (az MSZP és az SZDSZ) a *status quo*-t, Erdély esetében a Markó Béla által fémjelzett RMDSZ felső vezetést támogatta, velük alakított ki szoros szövetséget, vagy legalábbis egymás mellett élési viszonyt. Ezzel szemben a Fidesz aktívan beavatkozott az erdélyi politikai osztály hatalmi viszonyaiba, azzal, hogy az RMDSZ-en belüli (Tőkés-frakció, Reform Tömörülés), majd az RMDSZ-en kívüli (MPP, EMNP) ellenzéket támogatta. Ezt tette több-kevesebb meggyőződéssel talán 2014-ig.

A harmadik töréspont a támogatáspolitikában és az **intézményépítésben** fedezhető fel. A balliberális kormányok számára a status quo elfogadása azt is jelentette, hogy a forráselosztással kapcsolatos döntéseket ráhagyták a domináns kisebbségi politikai elitekre. E mögött az is ott volt, hogy ők maguk nem akartak új intézményes folyamatokat generálni, nem törekedtek a kisebbségi intézményrendszer radikális megváltoztatására. A magyarországi támogatásokat kiegészítő jellegűnek képzelték el. Orbán viszont drasztikusan szakított ezzel a gyakorlattal már 1998 és 2002 között, például azzal, hogy megalapította a Sapientia Egyetemet, ami teljesen átalakította az erdélyi magyar felsőoktatást. Ugyancsak ebben a periódusban kezdődött meg a sajtóviszonyok átalakítása.

Ez az tehát, amit a 2010 előtti periódusból örököltünk. Ami azonban lényeges, hogy ezekben kérdésekben az addigi jobboldali irányvezetést a Fidesz már nem vitte tovább 2010 után. Ennek a legfontosabb eleme, hogy az autonómatörekvések egyszerűen lekerültek a politikai napirendről.

Ez azt jelenti, hogy az Orbán rendszer bukása után nem lelehetőséges a korábbi status quo-hoz való visszatérés. Az egyik szempont, hogy *az autonómiatörekvések az Orbán-kormányok szemében is kiürültek*. Ma már Budapesten nem tekintik relevánsnak, hogy hogyan viszonyuljanak az autonómia kérdéséhez. Számukra ma lényegtelen, hogy integrálódik, vagy nem integrálódik az adott ország politikai életébe a kisebbségi magyar közösség. E helyett az vált központi célkitűzéssé, hogy a magyarok a virtuális nemzeti térbe integrálódjanak, mégpedig nem csak szimbolikus és politikai, hanem egyre inkább gazdasági szempontból, vagyis, hogy a határon túli magyarok egy **Budapest központú erőforrás menedzsment alanyai** legyenek. Ebben a keretben a kisebbségi intézmények támogatása befektetés, amivel a kisebbségi magyarok a magyar gazdasági tér és humánerőforrás-menedzsment vonzásában tarthatók. Ezt a képletet bonyolítja majd tovább az, amikor a magyar elitekre, mint **a magyar tőkekihelyezés közvetítőire** kezdenek tekinteni. Majd látni fogjuk, hogy *e két utóbbi politikai gazdaságtani elképzelés között az intézmény-fejlesztési irányok tekintetében is ellentét feszül: a Budapest központú humánerőforrás menedzsment etnikai határfenntartás, a közvetítői szerep bizonyos típusú nyitást igényel a többség irányában.*

3. Támogatáspolitikai periódusok, gyakorlatok és szereplők

Sipos Zoltán: – Térjünk kicsit vissza a múltba, a támogatási döntésekre. Nekem nagyon erősen ott van a lelki szemeim előtt amikor a támogatási listák Markó Béla akkori RMDSZ elnök elé kerülnek, Markó pedig a maga akkurátus módján golyóstollal végigmegy, javítgat ezeken. Én úgy képezem el, hogy a szocialista kormányok ideje alatt ez alapvetően így működött, tehát az RMDSZ döntött, majd Erdélyből ment Budapestre a döntés jóváhagyásra. Ehhez képest a Fidesz-kormány egy radikális változást hozott azzal, hogy a döntések, sőt valószínűleg már a javaslatok sem az RMDSZ-ben születnek. A kérdés az, hogy ez a rendszer hogyan működik? Rengeteg szóbeszéd van arról, hogy akkor hogyan lehet kijárni egy nagy összegű támogatást. Te mit tudsz erről? Mit eredményez az, hogy ezek a döntések, főleg a nagy összegű döntések, azok politikai döntések, politikai kijárási eredményei?

Kiss Tamás: – Nagyon jól látod. Amit érdemes leszögezni, hogy semmilyen értelemben nem volt demokratikus az a rendszer sem, amikor Markó Béla golyóstollának a hegyén dől el, hogy milyen támogatások lesznek. Azt lehet mondani, hogy a 2010 előtti időszakban az RMDSZ-nek nem csak a román állam irányából érkező erőforrásokat elosztását sikerült monopolizálnia, hanem a magyarországiakat is. Törzsök Erika, akinek nagy szerepe volt a határon túli ügyekben a Gyurcsány-, illetve a Bajnai-kormányok alatt, Markóra, Bugár Bélára és Kasza Józsefre a „választott fejedelmek” kifejezést használta. A paradoxon abban állt, hogy a „magyar egység” kényszere alatt megrendezett országos választások biztosítottak számukra valamiféle legitimitást,

de hatalmuk, a belső demokrácia hiányában, csak a legszűkebb formális-procedurális értelemben nyugodott tényleges demokratikus legitimáción.

Sajnos nagyon nagy annak az esélye, hogy Orbán bukását követően ehhez a rendszerhez térünk vissza. Az RMDSZ jelenleg az egyetlen szervezett politikai erő, ami ráadásul időközben sikeresen gyarmatosította a kisebbségi intézményrendszer jelentős részét. Ma a kulturális, tudományos, szakmai vagy egyházi intézményeknek, de akár a lokális társadalmaknak jóval kisebb a politikával szembeni mozgástere, mint Markó idejében volt. Mára egy sor kulturális rendezvényt az RMDSZ maga szervez, az oktatásban teljesen maga alá gyűrte a pedagógusok érdekvédelmi szervezetét, az alárendeltségében lévő médiát kézzel vezérli, az értelmiség jelentős részét (például az irodalmi mező szereplőit) „kézből eteti”, a székelyföldi önkormányzatok nagy többségében pedig még formális értelemben sincs semmilyen ellenzéke. Így amikor arról gondolkodunk, hogy hogyan lenne érdemes a Fidesz után átalakítani a támogatási rendszert, jól az eszünkbe kell véssük, hogy visszafele, a korábbi status quo irányában nincs út. Amit meg kell próbálni elkerülni, hogy az RMDSZ elosztási monopóliuma visszaalakuljon, ez ugyanis az etnikai autoritarizmus már meglévő tendenciáit erősítené tovább.

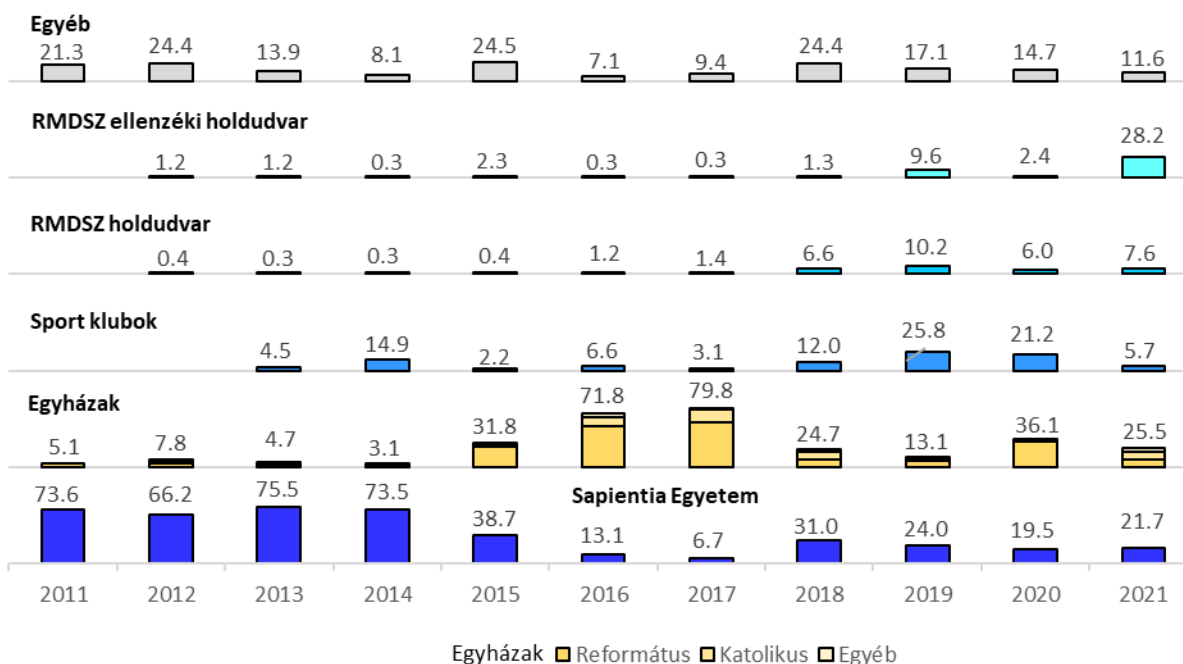
De a kérdésedre visszatérve, onnan indulhatunk, hogy 2010 előtt az erőforrások elosztása fölött volt az RMDSZ felső vezetésének egyfajta monopóliuma, még ha abban az időben a szakmai szempontokat és logikákat a politikai osztály jobban tisztelte is, mint manapság. Ez azonban radikálisan megváltozott Orbán 2010-es hatalomra kerülésével.

Az **első kormányzati ciklus** alatt, 2010 és 2014 között az RMDSZ, illetve az RMDSZ-hez kötődő különböző alapítványok, civil szervezetek és „társult cégek” szinte teljes mértékben ki voltak zárva a támogatottak köréből. Első lépésként az Iskola Alapítványtól elvették az oktatási-nevelési támogatás adminisztrálását, illetve megszüntették az RMDSZ által működtetett státusirodákat. Az RMDSZ-hez kötődő szereplők sem versenyezhetek a támogatásokért 2014-ig. Az első kormányzati ciklusban az RMDSZ holdudvarába tartozó szereplők közül a Székely Istvánhoz (a Fidesz RMDSZ-en belüli egyik kapcsolatterberéhez) kötődő Jakabffy Elemér Alapítvány szerepel a BGA Zrt. egyedi támogatási kérelmein a legnagyobb (összesen mintegy 60 ezer eurós) összeggel, mellette a Bernády Alapítvány és az Erdélyi Magyar Adatbank minimális (6-6 ezer eurós) összegekkel. Szintén ebben a periódusban alakították meg az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács által működtetett Demokrácia Központokat. Miközben az EMNT, illetve a frissen megalakított Erdélyi Magyar Néppárt a BGA Zrt.-n kívülről kaptak jelentős összeget,¹² az egyedi támogatási kérelmek fő kedvezményezettjei már ekkor sem az RMDSZ ellenzékéhez tartozó „civiliek” (Áldás Népszerűség, EMNT, Házsongárd Alapítvány, Kincses Alapítvány, Magyar Civil Szervezetek Szövetsége, MIT, Marosvásárhelyért Egyesület, MÜTF Egyesület, Siculitas Egyesület, Székelyudvarhelyi Ifjúsági

¹² <https://atlatszo.hu/kozpenz/2013/04/18/magyar-allami-vallalatok-adomanyai-segitik-az-erdelyi-fidesz-projektet/>

Alapítvány, UFF). Ők összesen mintegy 335 ezer euróval szerepelnek a támogatottak között, miközben – a támogatások mintegy ¾-ét megkapó Sapientia mellett – az egyházi szereplők (az Erdélyi Református Egyházkerület – EREK, a Szent Ferenc Alapítvány, a Protestáns Teológiai Intézet), a sportklubok (köztük 3,7 millió euróval a Csíkszeredai Futball Klub) és az egyéb szervezetek (köztük 1,9 millióval a Romániai Magyar Pedagógus Szövetség, 300 ezer euróval a Kallós Alapítvány és további 220 ezerrel a Bástyá Egyesület) ennél jóval magasabb összegeket kaptak (1. ábra).

1. Ábra. A BGA Zrt. egyedi támogatásai a kedvezményezett intézményes-politikai beágyazottsága szerint (az összes támogatás százaléká; 2011-2021)



Forrás: BGA Zrt. egyedi támogatási kérelmek adatbázisa (2011-2021)

A második kormányzati ciklus kezdetén, 2014-ben történt egy egyértelmű váltás azzal, hogy a támogatási rendszerbe beengedték az RMDSZ holdudvarát. Ennek keretében az EuroTrans Alapítvány (a BGA Zrt.-n kívüli keretből) bekapcsolódott a honosítással kapcsolatos ügyintézésbe. A második kormányzati ciklusban jelentős támogatáshoz jutott többek között az Iskola Alapítvány (mintegy 10,7 millió euró ingatlanfejlesztésre, az egyetemi tanárok lakhatási programjára és különböző programokra), a Hegedűs Csilla RMDSZ főtítkárhelyetteshez köthető Transylvania Trust (1 millió euró a bonchidai Bánffy kastély felújítására), illetve az Antal Árpád sepsiszentgyörgyi polgármesterhez köthető Pro Regio Sicularum (484 ezer euró a Székelyföldi Közpolitikai Intézet és a Mikó Imre Jogvédelmi Szolgálat beindítására és működtetésére).

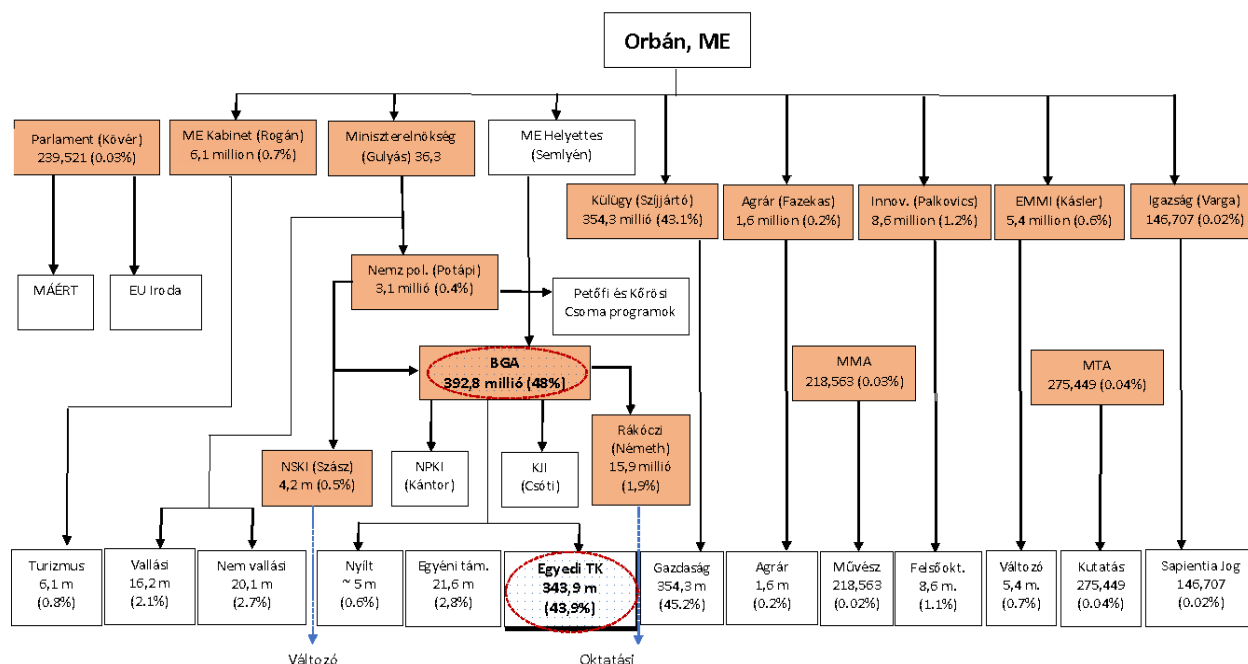
A második kormányzati ciklus egyértelmű nyertese azonban a református egyház, ezen belül az EREK. A reformátusoknak kiutal összeg 2015 és 2018 között 166,2, ezen belül az EREK 145,6 millió eurós támogatást kapott. A legnagyobb tételek ingatlanépítés és -felújítás, illetve a Kárpát

Medencei Óvoda Program beindításához kapcsolódóan kerültek kifizetésre. Az ingatlanberuházások nagymértékben Kolozsvárra koncentráltak: kiemelhető a kolozsvári Református Kollégium, az Apáczai Líceum, a Teológiai Intézet, Bornemissza-Szilvássy Ház és a Babos Palota felújítása, a Collegium Iuridicum (jogász szakkollégium) épületének megvásárlása, illetve az ajtonyi lakóingatlan fejlesztési projekt. Kolozsvár mellett Marosvásárhelyen történnek még nagyobb beruházások, ilyen a Marosvásárhelyi Református Kollégium (vagyis a Bolyai Farkas Líceum főépülete), illetve a Gecse Dániel Orvosi Kollégium felújítása.

Sipos Zoltán: – Mi az oka annak, hogy a Kató Béla által vezetett Erdélyi Református Egyházkerület ilyen kiemelt szerepbe kerül?

Kiss Tamás: – Több lehetséges magyarázat adható. Az első egy, a magyar kormánnyal nagyon empatikus, racionális döntéshozatali magyarázat. E szerint Romániában a korrupció, jogi bizonytalanság és egyéb okán van egy bizalomhiányos intézményes környezet és ebben a helyzetben támaszkodik az Orbán kormány a „megbízható” református egyházra. Azonban hasznosabb, ha az Orbán és Kató közötti személyes viszonyból bontunk ki valamilyen, az esetleges személyi kötelékeken túlmutató is logikát. Ez a logika pedig szerintem a **lojalitási verseny**. Ez egy hatalmi technika, amit amúgy Hannah Arendt is leír a *Totalitarizmus gyökereiben*. A rendszer arról szól, hogy a legfőbb vezető, vagyis Orbán különböző erőcsoportokat versenyeztet folyamatosan egy adott terület irányításáért. Ez történik más területeken is és a kisebbségi magyar közösségeket érintő támogatáspolitikában is. Ha visszamegyünk időben mondjuk 2010-ig, akkor ez egy viszonylag kevés szereplős rendszerben történt. Ekkor három szereplőnek volt jelentős befolyása a magyar-magyar kapcsolatokra: Kövér Lászlónak, aki Szász Jenőt és az MPP-t preferálta, Németh Zsoltnak, aki az EMNP-t, Toró Tibort és körét patronálta, illetve Semlyén Zsoltnak, aki az RMDSZ-en belüli érdekcsoportokat, így Olosz Gergelyt, kisebb mértékben Tamás Sándort és Antal Árpádot részesítette előnyben. Miután a Fideszen belül sem volt egyezés arról, hogy milyen politikai frakciót támogassanak, ez a fajta lojalitási verseny és az RMDSZ ellenzékét képező szereplők egymás elleni játszmái okozták, hogy végül nem jöhetett létre 2010 után sem az RMDSZ-el szemben ütőképes ellenzék. Idővel aztán a Fideszen belüli szereplők köre jelentősen bővült azzal, hogy újabb és újabb politikusok kialakítottak az egymással is versengő klienterális hálózataikat.

2. Ábra. A támogatáspolitikai magyarországi szereplői 2020-ban



Forrás: 2021-es zárszámadási törvény a 2020-as költségvetésről

A 2. ábra a 2020-as támogatáspolitikai szerkezetet mutatja az 2020-as költségvetési évre vonatkozó zárszámadási törvény alapján. Csak azok a tételek és intézmények szerepelnek rajta, amelyek a határon túli magyaroknak nyújtott költségvetési támogatásokat osztottak tovább. Az alsó sor a kiutalt támogatások jellegét mutatja, a felette lévő sorokban pedig az egymásnak alárendelt szereplőket látjuk. A rendszer elvben központosított, hisz a különböző összegek elviekben a BGA Zrt.-n keresztül történnek kifizetésre. Mégis, ez az intézmény 2020-ban az összes kifizetések csupán 48 százalékáért felelt, amiből 43 százalék (343 millió euró) volt úgynevezett egyedi támogatási kérelem (vagyis nem nyílt pályázaton keresztül kiosztott pénz). Mellette ott vannak a gazdasági támogatások, amik a Szijjártó Péter vezette Külügyminisztériumon keresztül zajlanak és jelen van egy sor kisebb szereplő, akik azonban szintén jelentős összegekkel gazdálkodtak. Így a Rogán Antal által vezetett Miniszterelnöki Kabinetiroda 6,1 millió eurót költött turisztikai támogatásokra, a Gulyás Gergely által vezetett Miniszterelnökség 16,2 milliót utalt vallási és további 20,1 milliót nem vallási szervezetek számára. De a minisztériumok közül külön határon túli alapja volt a Fazekas Sándor által vezetett agrár, a Palkovics László által vezetett innovációs és a Varga Judit által vezetett igazságügyi tárcának, valamint a Kásler Miklós vezette EMMI-ek is. A Szász Jenő által vezetett NSKI, illetve a BGA alá tartozó Rákóczi Szövetség a zárszámadás szerint külön költségvetéssel gazdálkodott, de az olyan intézmények, mint a Kántor Zoltán vezette NKPI, vagy a Csóti György vezette KJI szintén futtattak saját programokat. Az ábra ráadásul nem tartalmazza a nem költségvetési pénzekből működő szereplőket, amelyek közül a legjelentősebb (vagy legalábbis a leglátványosabb) a Mathias Corvinus Collegium, aminek erdélyi

szárnya közvetlenül a Mol és Richter részvények 10%-nyi osztalékából gazdálkodó magyarországi MCC alá tartozik.

Az erdélyi szereplőknek, beleértve az RMDSZ felső vezetését, ebben a rendszerben kell pozicionálódniuk, úgy, hogy valójában senkinek nincs bérelt helye. Erre amúgy talán az MCC a legjobb példa, aminek az erdélyi vezetője Talpas Botond lett, aki köré egy az RMDSZ-en belüli generációs erőcsoport szerveződik. Tudvalévő, hogy Talpas annak ellenére kapta meg ezt a pozíciót, hogy a döntést megelőzően Kelemen Hunor, illetve az RMDSZ felső vezetése jelentős lobbitevékenységet fejtett ki, az MCC „megszerzésében” reménykedve. Talpas és Kelemen között természetesen nincs nyílt ellentét, de amennyiben a Talpas vezette generációs csoport irányítja az MCC-t, a budapesti függés mértéke jóval nagyobb, mintha közvetlenül az RMDSZ felsővezetése irányítaná.

A kérdésre visszakanyarodva, ebben a lojalitási versenyben volt egy ideig kitüntetett szerepe az Erdélyi Református Egyházkerületnek és Kató Bélának. Ez a pozíciója részben az Orbánnal való személyes viszonyából fakadt, részben azonban a rendszer logikájából, ahol Orbán az RMDSZ felső vezetésével bizony az EREK-et is versenyeztette.

Sipos Zoltán: – Kató Béla nyugdíjba ment, és ha most megnézzük a támogatási listákat, akkor a helyzet egyáltalán nem úgy néz ki, mint ezelőtt 4-5 évvel.

Kiss Tamás: – Persze, ebben igazad van. A személyes viszony mindenképpen fontos. Katónak az volt a nagy adu a kezében, hogy neki közvetlen bejárása volt Orbán Viktorhoz, míg más erőcsoportok csak közvetve tudtak helyezkedni a klienteláris (vagyis alapvetően személyes viszonyokra alapuló) rendszerben. Nem voltak olyan pozícióban, hogy közvetlenül Orbánhoz tudjanak kapcsolódni. Ez a **harmadik ciklusra** megváltozott és most már Kelemen Hunornak van leginkább bejárása Orbán Viktorhoz. De ez nem volt mindig magától értetődő, nem így indult a dolog. Tehát ebben a személyessé tett viszonyrendszerben volt Kató Bélának egy erőpozíciója, ami ma nincs meg a református egyháznak. Azonban a változás már Kató hivatali ideje alatt megkezdődött (lásd 1. ábra).

Sipos Zoltán: – Visszatérve egy kicsit a támogatási döntésekre: azt látjuk, hogy a Bethlen Gábor Alapnak van egy éves költségvetése, meg vannak hirdetve a tematikus programok, amelyek nyilvánosak, ahova bárki pályázhat. Azonban itt viszonylag kevés, néhány millió, esetleg néhány tízmillió forintos nagyságrendű támogatásokat lehet megszerezni. Ezzel párhuzamosan pedig ott vannak a nagy pénzek, ezekről a miniszterelnökség szintjén történik döntés. Rossz nyelvek szerint maga Orbán Viktor dönt egy bizonyos összeg fölött – nyilván nem tudjuk, hogy ez pontosan hogyan működik, de azt látjuk, hogy akkor, amikor történik egy ilyen miniszterelnöki döntés akkor a Miniszterelnökség beteszi a forrásokat a Bethlen Gábor Alapba. Ez a sok pénz, itt vannak a nagy ingatlanfejlesztések. Miért működik ez így? És hogyan látod, milyen következményei vannak annak, hogy ez alapvetően egy

kiszámíthatatlan rendszer, tehát nem lehet tudni azt az év elején, hogy akkor a Bethlen Gábor Alap melyik nagy projektet fogja támogatni?

Kiss Tamás: – Ezzel kapcsolatban interjú vizsgálatot végeztem. Erről természetesen csak anonimizált formában tudok beszámolni, de ennek alapján azt hiszem elég jó rálátásom lett arra, hogy a gyakorlatban hogyan történnek ezek a döntések. Ténylegesen az van, hogy attól függően, hogy az egyes szereplők a klienteláris struktúrában hol helyezkednek el, lobbiznak. Ki, ahol éri. Ki, ahol kapcsolódni tud. Olyan szereplőknél, akiknek formálisan semmi közük nincs a támogatáspolitikai rendszerhez, a BGA Zrt.-hez, vagy a formális támogatáspolitikai organigramhoz. De ha van valamiféle alkalom, ami lehet egy látogatás, egy közös vacsora, valamilyen rendezvény, egy ünnep, egy szoboravatás, egy vadászat, egy közös borozás, megy a lobbizni. Ilyenkor születik valamilyen szóbeli megegyezés, elhangzik egy ígéret. Ezt követően a magyarországi fél beterjeszt egy döntést, vagy elkezd lobbizni valakinél, hogy terjesszen be egy döntést. Vagy lehet, hogy ígérete ellenére nem kezd el lobbizni valójában semmiért. Majd a BGA Zrt. kap egy felszólítást, hogy küldjön ki egy felkérést arra, hogy a kedvezményezett vegyen részt egy egyedi támogatási kérelemre szóló felkérési pályázaton. Ekkor az erdélyi szereplő kitölti és visszaküldi a pályázatot, majd szerencsés esetben kap egy értesítést arról, hogy nyert. De olyan is van, hogy nem nyer, erről azonban nem kap semmilyen értesítést. Mert lehet, hogy mégsem volt eredményes a lobbitevékenység, vagy pedig időközben, miután beküldte a pályázatot, valami megváltozott. Ilyen esetben a pályázat gyakorlatilag nem is létezik.

Ennek a rendszernek nincs sem átláthatósága, sem elszámoltathatósága. Nincsenek kritériumok, nincsenek világos előfeltételei a sikernek vagy a kudarnak. Az se transzparens, hogy egyáltalán milyen szinteken, kinél, miért születik az adott döntés. Lehet Orbán Viktornál, vagy az Orbán Viktorhoz közel állóknál. De az is lehet, hogy máshol. Mindenesetre mindenki onnan próbál sikert elérni, ahol éppen áll, mert semminek nincs meg a formális ügymenete, az átláthatósága, senkinek nincs fellebbezési lehetősége.

Sipos Zoltán: – Egy, a Bethlen Gábor Alap dolgaira rálátással bíró forrásom mesélte, hogy **hogyan született meg az óvoda- és bölcsődeprogram a 2016-os karácsonyi nagy osztogatás idején,¹³ akkor, amikor volt egy ilyen nagyon látványos csúcsa a BGA Zrt.-s támogatásoknak (3 ábra).** Nyilván készültek ezt a programot előterjeszteni, és egy 1-2 milliárdos keretösszegre számítottak, illetve ezért lobbiztak. Közvetlenül karácsony előtt az utolsó munkanapon ment be a döntés Orbán Viktorhoz. Valamiért Orbán Viktornak nagyon tetszett ez az ötlet, és jóval több pénzt ítelt meg erre a projektre. Kétségbeesett telefonálgatás kezdődött a Bethlen Gábor Alapnál, határon túli egyházakat hívogattak karácsony előtti utolsó munkanapon, hogy nagyon sürgősen adjanak be pályázatot, mert a pénzt le kell szerződni minél hamarabb.

¹³ <https://atlatszo.ro/nerdely/befektetesek/uj-egyhazi-ovodak-erdelyben-kiknek/>

Ezt azért mesélem el, hogy legyen egy képünk arról, hogy egy ilyen fontos közpolitikai döntést igazából hogyan hoznak meg.

Kiss Tamás: – Igen, én is hallottam különböző beszámolókat erről az esetről. Itt alapvetően ugye a református egyház, illetve a Kató Béla által vezetett EREK volt a fő kedvezményezett. Orbánnak tényleg tetszhetett az ötlet, de közben jött egy impulzus a katolikusok részéről, hogy nem lehet mindent a reformátusoknak adni, és részben emiatt emelkedett a keretösszeg. De a katolikus egyház valójában nem akart óvodákat adminisztrálni. Így került képbe a pedagógusszövetség (RMPSZ). A probléma azonban, hogy itt már a pletykaszociológia területén vagyunk, ami számomra egy nagyon ellenszenves műfaj. És pont ez a baj, hogy abban a helyzetben vagyunk, hogy ülünk itt ketten és anekdotáznunk a támogatáspolitikáról, mert maga a rendszer működése tényleg ezt a fajta döntéshozatalt generálja és ezt a fajta transzparenciahányt termeli ki.

4. Összegek, prioritások, kedvezményezettek

Sipos Zoltán: – Ha megnézzük a nagyobb összegű támogatásokat, hogy milyen témában, milyen célra adott a magyar kormány támogatást, illetve megnézzük, hogy mi az, ami teljes, vagy szinte teljes mértékben hiányzik ezekből a támogatásokból, akkor hogyan tudnánk meghatározni, hogy melyek a prioritások a magyar kormány számára? Illetve mi az, ami egyáltalán nem támogatandó vagy támogatott?

Kiss Tamás: – Érdekes ezen a ponton szisztematikusan végig venni, hogy mit látunk ténylegesen a számok szintjén. Én a New Europe College keretében végzett kutatásomban két adatforrásból dolgoztam. Ezek:

- A 2010 és 2020 közötti zárszámadási törvények, aminek a segítségével a határon túli magyarokkal kapcsolatos tevékenységekre és támogatásokra elköltött költségvetési tételeket tudjuk számszerűsíteni.¹⁴
- E mellett Lambing Ármin segítségével a A BGA Zrt. egyedi támogatási kérelmeit tartalmazó adatbázist szerkesztettünk, amiből az egyes kifizetések összege, a pályázó jogi személyisége, illetve a kifizetett összeg célja derül ki. Itt a BGA Zrt. honlapján szkennelt formában meglévő támogatási döntésekből válogattuk ki az egyedi támogatási kérelmeket, vagyis nem egy eleve meglévő, hanem általunk összeállított adatbázist használtunk.

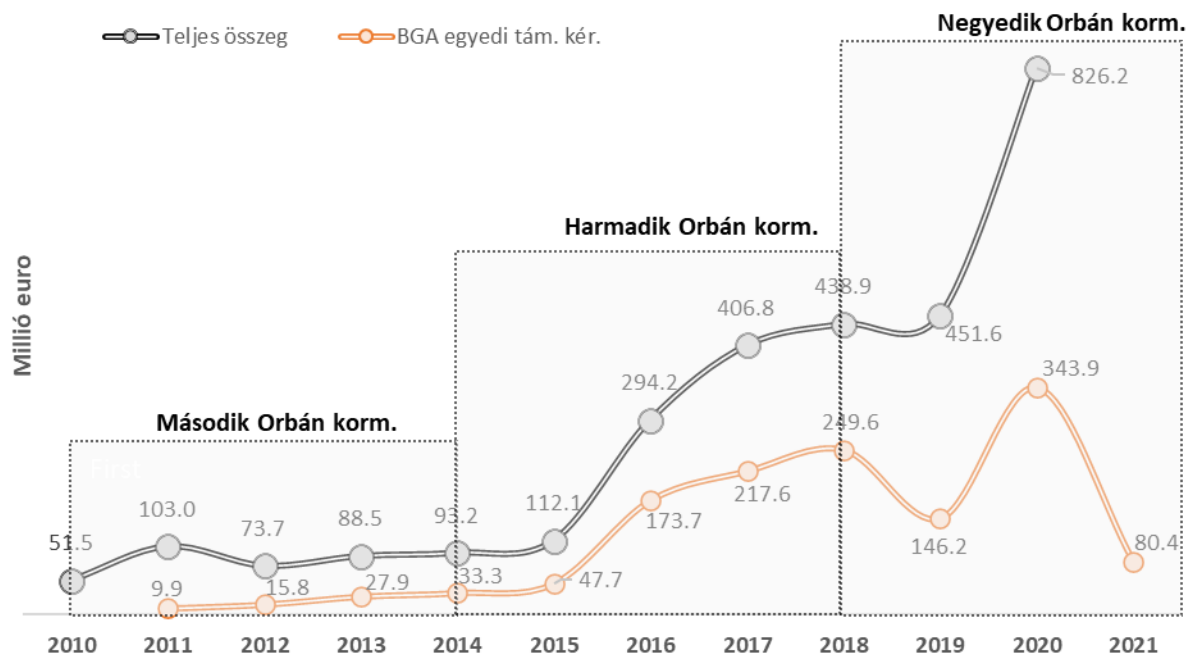
A 2021-et követő periódusra már nem szerkesztettünk adatbázisokat, ezeket nem dolgoztam fel ilyen részletezettséggel, így erre csak az Átlátszó Erdély által készített anyagokon¹⁵ keresztül van

¹⁴ Lásd még: https://regio.tk.hu/article_author/banyai-barna/

¹⁵ <https://atlatszo.ro/tag/bethlen-gabor-alap/>

rálátásom.¹⁶ A zárszámadások alapján egyrészt az országos költségvetésben szereplő összegeket (3. ábra), másrészt az ezeket adminisztráló szereplők súlyának a változását (4. ábra) követhetjük nyomon. E szerint a támogatások a harmadik Orbán kormány alatt, vagyis 2014 és 2018 között kezdtek jelentősen növekedni, 93 millió euróról 439 millió euróra, majd 2020-ban újabb csúcs következett 826 millió euróval. Ez a növekedés 2011-es reálértéken is jelentős.

3. Ábra. A határon túli magyarokkal kapcsolatos tevékenységekre és támogatásokra költött összegek a zárszámadási törvények alapján



Forrás: Zárszámadási törvények; BGA Zrt.. egyedi támogatási kérelmek adatbázisa (2011-2021)

A BGA Zrt.-t már 2010-ben létrehozták, de a Bajnai kormány örökségeként a határon túli magyarokkal kapcsolatos támogatások zöme ekkor még az Igazságügyi és Közigazgatási Minisztériumnál összpontosult, amit a „határon túli” klientúraépítési ambíciókkal nem rendelkező Navracsics Tibor vezetett és ahonnan így ezek kivezetésre kerültek (lásd 4. ábra). A támogatáspolitikai első ciklusban történő átalakítása nyomán a BGZ Zrt. felértékelődött, ekkor azonban a kiutalt összegek „csak” 45 százalékát tették ki az egyedi támogatási kérelmek. Ez nem azért történt, mert a nyílt pályázatok súlya lett volna nagyobb, hanem mert, az egyéni támogatások, mint az oktatási-nevelési támogatás ekkor még nagyobb hányadát tették ki a kisebb keretösszegnek.

¹⁶ <https://atlatszo.ro/nerdely/magyarorszag-tamogatások-bethlen-gabor-alap/>; <https://atlatszo.ro/nerdely/ujranyiltak-a-penzcsapok-a-csokosok-es-a-diakok-a-hataron-tuli-tamogatások-legfőbb-celcsoportja/>; <https://atlatszo.ro/nerdely/bethlen-gabor-alap-dontések-2024/>

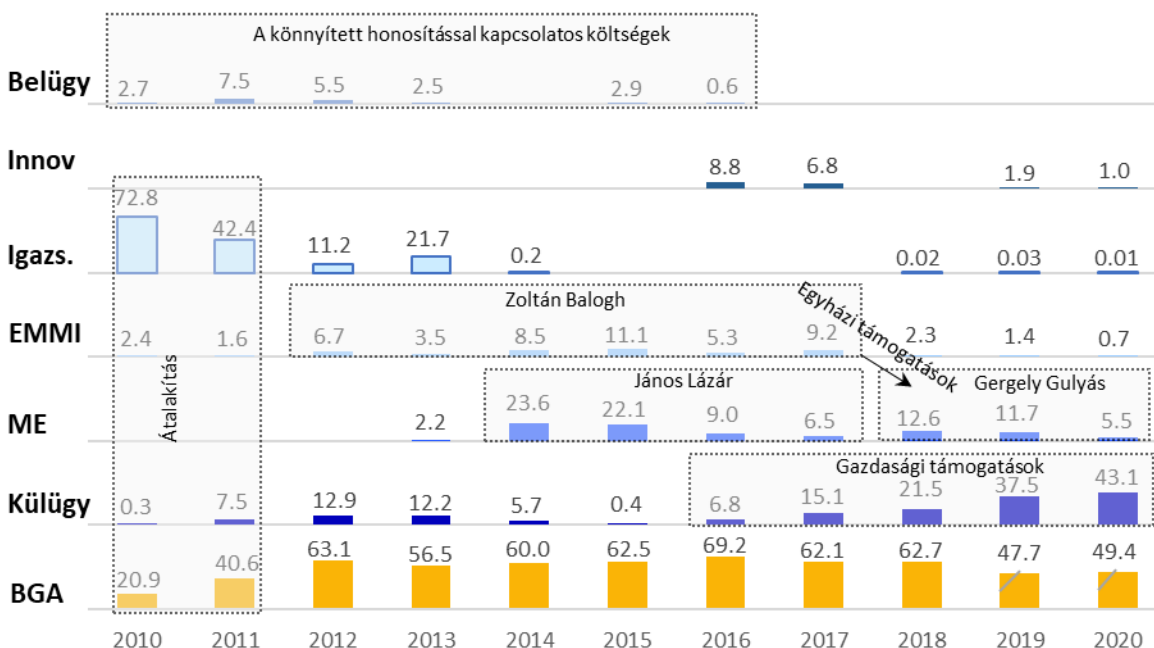
1. Táblázat. A BGA Zrt. és az egyedi támogatási kérelmek súlya a magyarországi költségvetési támogatásokon belül

Periódus	Teljes összeg (I)	BGA Zrt..			
		Teljes összeg (II)		Egyedi támogatás	
		Összeg	% (II/I)	Összeg	% (III/II)
2011-2014	358.4	194.2	54,2	86.9	44,7
2015-2018	1252.0	801.8	64,0	688.6	85,9
2019-2020	1277.8	623.6	48,8	490.2	78,6
2011-2020	2888.2	1619.7	56,1	1265.7	78,1

Forrás: BGA Zrt. egyedi támogatási kérelmek adatbázisa (2011-2021)

A BGA Zrt., és az egyedi támogatási kérelmek súlya a második kormányzati ciklusban volt a legnagyobb, amikor a kiutalt, több mint 1,2 milliárd euró 64 százaléka ment át a BGA Zrt.-n. Ennek az összegnek a 85 százaléka egyedi támogatási kérelemként került kifizetésre. A harmadik kormányzati ciklusban a BGA Zrt. súlya ismét csökkent, ekkor elsősorban a gazdasági támogatások rovására, ami a Külügyminisztériumon keresztül kerül folyósításra és amit Erdélyben az RMDSZ-hez kötődő Pro Economica Alapítvány adminisztrál.

4. Ábra. A támogatásban érintett fő kormányzati szereplők súlyának változása 2010 és 2020 között (%)



Forrás: Zárszámadási törvények

Érdeemes a BGA Zrt.-n kívüli intézményes szereplők súlyát is áttekinteni (4 ábra). Szintén a Gyurcsány-Bajnai korszak öröksége, hogy a magyar igazolványokkal, majd a könnyített honosítással kapcsolatos ügyintézés a Belügyminisztériumon keresztül zajlott az első ciklusban,

ami külön költségvetési tétellel szerepelt (és külön ügyosztály jelentett). Emellett a különböző „határon túli” klientúraépítési ambíciókkal rendelkező szereplők súlyának a növekedése/csökkenése is jól követhető. Az első ilyen szereplőnk Balog Zoltán püspök-miniszter, aki a 2014-2015-ös csúcs éveiben a támogatások 8,5, illetve 11,1 százaléka fölött rendelkezett és azt elsősorban saját egyházi klientúrájának juttatta. Vele párhuzamosan emelkedett fel Lázár János, aki ugyanebben a periódusban a kisebbségi magyarokra költött összegek 23,6, illetve 22,1 százaléka fölött rendelkezett. 2018-tól Balog és Lázár szerepkörét is a Miniszterelnökséget vezető Gulyás Gergely „örökölte” meg, aki mind egyházi, mind világi szervezeteknek juttatott összegek felett diszponált. Végül 2016-tól kezdődően jelentős fejlemény Szijjártó Péter „felemelkedése”, akinek a gazdasági támogatások elosztásában jutott kulcsszerep. Ez a folyamat Kárpátalján és a Vajdaságban kezdődött, Erdélybe csak 2020-tól kezdődően gyűrűzött be jelentős mértékben.

A harmadik és negyedik Orbán kormány legjelentősebb fejleménye a gazdasági támogatások megerősödése, amit akár egy új nemzetpolitikai koncepcióként is értékelhetünk. Ha ugyanis a mai struktúrát nézzük, azt mondhatjuk, hogy a gazdasági jellegű támogatások jelentik a fő tételt. Ezt tekinthetjük a (felhalmozó) állam¹⁷ általi irányított tőkekihelyezésnek, aminek a kedvezményezettjei az erdélyi magyarok mellett elsősorban magyarországi nagyvállalkozói körök, az autochton tőkések, vagyis a honi klientúra. Ez egy olyan támogatási forma, ahol a magyarországi közpénzek közvetlen módon extra-profitként csapódnak le for-profit vállalkozásoknál. Ezt magunk nagyon problematikusnak tartjuk, de létezik a folyamatnak egy empatikusabb értelmezése is, például Csata Zsombor gazdaságszociológus részéről, aki szerint az eleve „paternalisztikus” intézményes támogatásokhoz viszonyítva *„a magyarországi cégek jelenléte [...] a magyar–magyar együttműködésnek sokkal elegánsabb, polgáribb, szimmetrikusabb módja.”*¹⁸

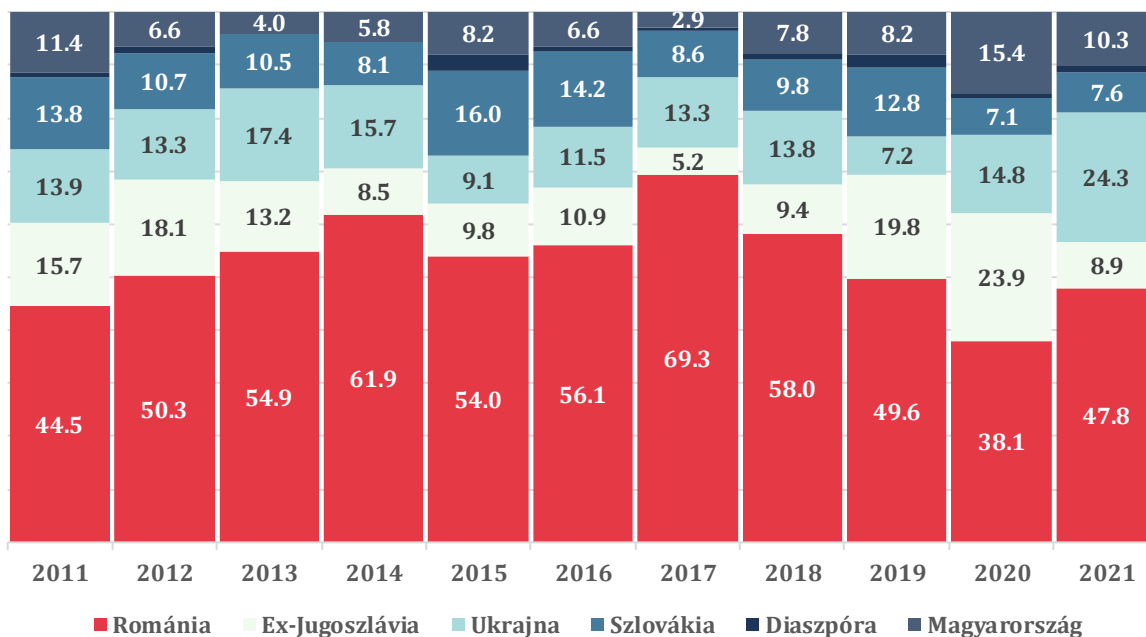
A Bethlen Gábor Zrt. egyedi támogatásait (amit a céges támogatásokkal szemben részletesen tudunk adatolni) több szempontból elemezhetjük. A szempontok a következők:

- Milyen országban kerülnek elköltésre a támogatások, vagyis hol van a kedvezményezettek székhelye? Illetve, a romániai támogatások esetében milyen településeken, régiókban vannak bejegyezve a kedvezményezettek?
- Mi a kedvezményezettek tevékenységi területe? Milyen jellegűek a támogatások?

¹⁷ <https://www.gaborscheiring.com/post/book-out-the-retreat-of-liberal-democracy>.

¹⁸ <https://www.szabadeuropa.hu/a/az-etnikai-komfort-ara-a-relativ-gazdasagi-lemaradas-csata-zsombor-szociologus-a-kisebbségi-boldogulás-nyelvi-kapcsolatairól/33241647.html>

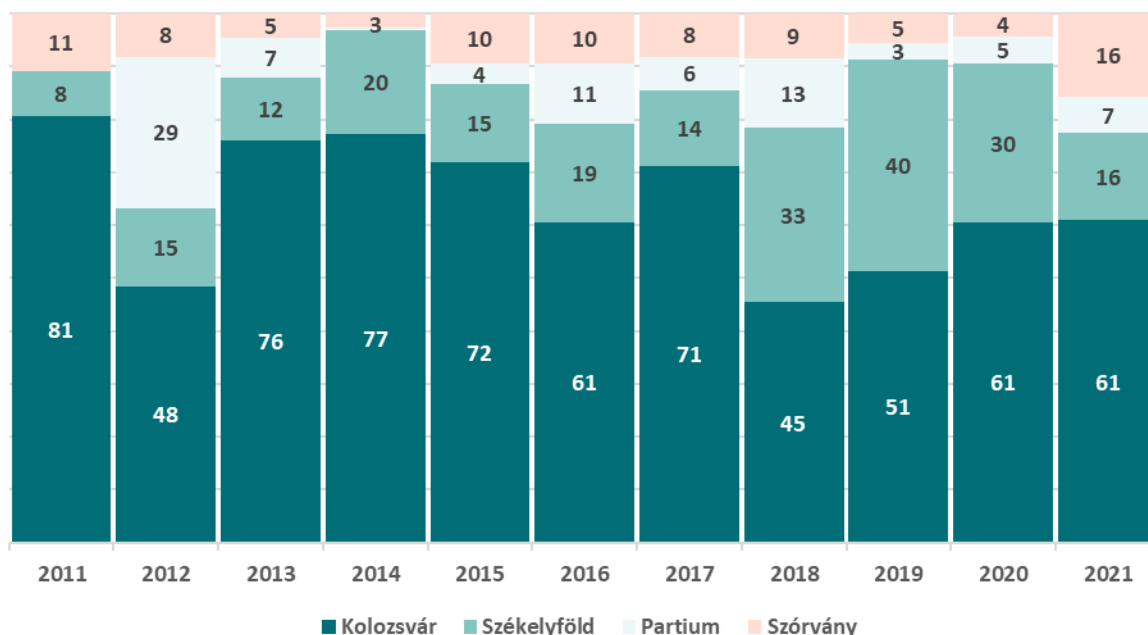
5. ábra. A BGA Zrt. egyedi támogatásainak megoszlása országonként évek szerint (2011-2021; százalék)



Forrás: BGA Zrt. egyedi támogatási kérelmek adatbázisa (2011-2021)

A 2011-2021 közötti periódusban a BGA Zrt.-n keresztül egyedi támogatásként érkező összegek 53 százaléka került Romániába. Szerbiába, Horvátországba és Szlovéniába összesen az összeg 14, Ukrajnába 13,5, Szlovákiába 10 százaléka érkezett. Az összeg 9 százaléka Magyarországon, 1 százaléka pedig a diaszpórán keresztül került elköltésre. Lakosságarányosan nézve egy erdélyi magyarra körülbelül 640 euró támogatás jut. Ez az összeg a vajdasági magyarok esetében 900, a Kárpátalján 1900, Horvátországban 2400, Szlovéniában pedig 4400 euróra tehető, míg Szlovákiában 260 euróval elmarad az erdélyi szinttől. Az Erdélybe érkező támogatások aránya 2017-ben volt a legmagasabb: a teljes összeg 69 százaléka.

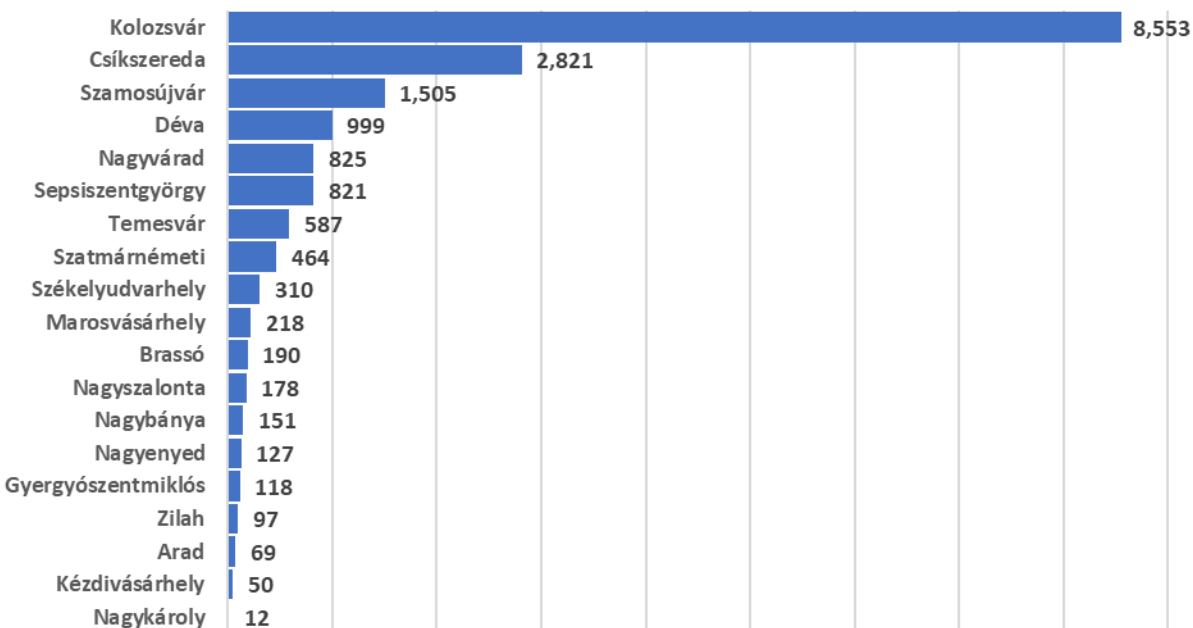
6. ábra. A Romániába érkező BGA Zrt. egyedi támogatások megoszlása régiónként (2011-2021; százalék)



Forrás: BGA Zrt. egyedi támogatási kérelmek adatbázisa (2011-2021)

A Romániába érkező támogatások esetében jelentős területi egyenlőségek figyelhetők meg, ugyanis a teljes támogatási összeg 60 százalékát kolozsvári székhelyű szervezetek kapták, a Székelyföld (Hargita, Kovászna és Maros megyék) 24, a Partium 8, a szórványtelepülések pedig szintén 8 százalékkal részesültek. Közben Kolozsváron a magyarok csupán 3,4, a Székelyföldön 53, a Partiumban 24, a szórványtelepüléseken pedig 19 százaléka él. Kolozsvár kedvezményezett helyzetét természetesen felnagyítja, hogy sok országos lefedettségű intézmény központja, így a protestáns (köztük a református) püspökségeké, vagy az RMDSZ alapítványaié. Ha azonban megnézzük az ezek által megvalósított ingatlanberuházásokat, vagy arra gondolunk, hogy e szervezetek ténylegesen Kolozsváron működnek (foglalkoztatnak embereket stb.), akkor a város kedvezményezett helyzetét ténylegesnek értékelhetjük. A falusi jellegű településeken bejegyzett szervezetek az támogatások 4 százalékát kapják, miközben az erdélyi magyarok közel fele falvakon él.

7. ábra. Az egy főre eső BGA Zrt. egyedi támogatások Erdély városaiban (2011-2021; euro)



Forrás: BGA Zrt. egyedi támogatási kérelmek adatbázisa (2011-2021)

Az egy főre eső támogatások összegét tekintve a kiemelkedő Kolozsvárt Csíkszereda, Szamosújvár, Déva, Nagyvárad és Temesvár követik. Déva azért jelenik meg a toplistában mert itt van a székhelye a Bőjte atya által vezetett Szent Ferenc Alapítványnak, azonban ennek az alapítványnak a tevékenysége értelemszerűen nem korlátozódik a településre.

Ha a szervezetek jellegét nézzük, akkor a vallási szervezetek, egyházak kapták a legtöbb támogatást, a BGA Zrt. egyedi támogatásainak 40 százalékát. Ahogy már érintettük, a fő kedvezményezett a református egyház, ezen belül az Erdélyi Református Egyházkerület (191,7 millió euró), amit a Királyhágómelléki Református Egyházkerület követ (18,6 millió euró), majd a Szatmári és Nagyvárad Római Katolikus Egyházmegyéi (14,7 és 11,7 millió euró). Az Evangélikus Lutheránus Egyház 7,4, az Unitárius Egyház 4,6, a Gyulafehérvári Római Katolikus Érsekség pedig 5,7 millió eurós támogatásban részesült. A támogatások zöme épületfelújításokba ment, de az óvodaprogram nagy része is itt található. Az épületfelújítások sok esetben oktatási intézményeket érintettek, ami az egyházak oktatásban betöltött szerepét növelik. Ki kell emelnünk azt is, hogy ezek a felújítások döntően városi elit gimnáziumokat érintettek, amelyek amúgy is a leginkább privilegizált oktatási intézmények. Így az oktatási egyenlőtlenségeket valójában növelték a református egyházon keresztül kiutalt épületfelújítási támogatások és eszközbeszerzések.

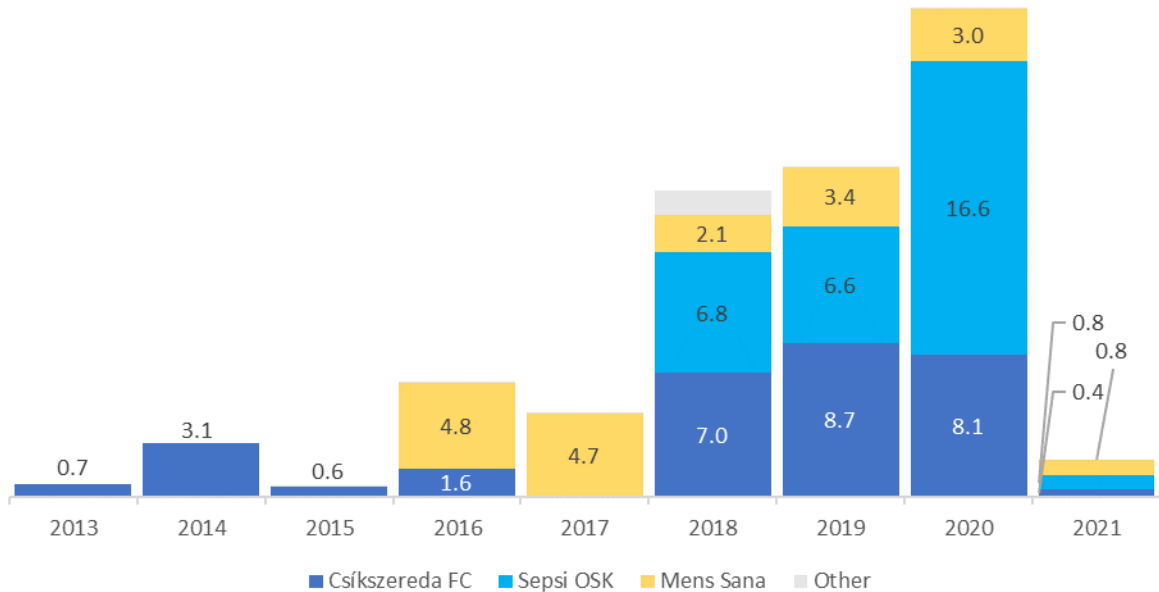
1. Táblázat. A BGA egyedi támogatási kérelmeinek megoszlása a kedvezményezett tevékenységi területe szerint

Tevékenységi terület	Összeg (euro)	%
Vallási szervezet	287,904,678	40.6
Felsőoktatás	179,093,298	25.3
Sport	82,371,045	11.6
Közoktatás	45,620,775	6.4
Kultúra, művészetek	44,145,335	6.2
Közvetlen politikai holdudvar	30,602,818	4.3
Média	15,257,330	2.2
Szociális tevékenység	11,025,032	1.6
Kutatás	6,626,867	0.9
Gazdaság, településfejlesztés	4,604,085	0.6
Környezetvédelem	729,471	0.1
Egészségügy	449,231	0.1
Gazdasági és szakmai szervezetek	232,393	0.0
Egyéb, nehezen klasszifikálható	252,694	0.0
Összes	708,915,051	100

Forrás: BGA Zrt. egyedi támogatási kérelmek adatbázisa (2011-2021)

A támogatások 25,3 százalékát kapták felsőoktatással kapcsolatos intézmények, amelyek között a magyar állam által fenntartott Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem a konstans szereplő (164 millió eurós támogatással). Itt a működési költségek mellett Sepsiszentgyörgyön került sor fejlesztésre, illetve a Sapientia keretében került megvásárlásra az Erdélyi Hagyományok Házának otthont adó egykori Melody szálló Kolozsvár főterén (a kb. 25 főt foglalkoztató Erdélyi Hagyományok Házát a Kulturális és Innovációs Minisztérium tartja fenn). A Sapientia mellett a marosvásárhelyi orvosi képzést segítő, orvosi lakásokat építő Studium Prospero Alapítvány kapott jelentős összeget (10,1 millió euró).

8. Ábra. BGA Zrt. sporttámogatásai (millió euro, 2011-es reálértéken)



Forrás: BGA Zrt. egyedi támogatási kérelmek adatbázisa (2011-2021)

A támogatások 11,6 százalékát emésztette fel a sport, ahol Sepsi OSK (30,1 millió euró), Csíkszereda FC (30,1 millió euró) a Mens Sana Alapítvány (18,8 millió euró) a jelentős szereplők. Érdeemes megjegyezni, hogy a BGA Zrt. által kiutalt összegek a sporttámogatásoknak csak egy részét teszik ki. Nem szerepel például itt a jelenleg a Duna Aszfalt Zrt. által működtetett 8500 férőhelyes sepsiszentgyörgyi stadion, ami (úgy mond) „magánbefektetésként” került kialakításra. Az Orbán-rezsim által Magyarországon is preferált sporttámogatások első számú erdélyi kedvezményezettjei mindenesetre a futball és a hoki voltak.

A támogatások 6,4 százalékát kapták közoktatással foglalkozó szervezetek. Ezek közül 29,1 millió euróval a Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége emelkedik ki, akik az óvodaprogram egy részét bonyolították és 2023-ig az oktatási-nevelési támogatásokat is adminisztrálták. A közoktatás súlyát növeli, hogy a református egyház ingatlanfejlesztései és eszközbeszerzései szintén jelentős részben közoktatási feladatokat céloztak. Ki kell emelni, hogy a táblázat nem tartalmazza az oktatási-nevelési támogatást, az a BGA Zrt. által folyósított egyéni támogatások kategóriába esik (lásd 2. ábra).

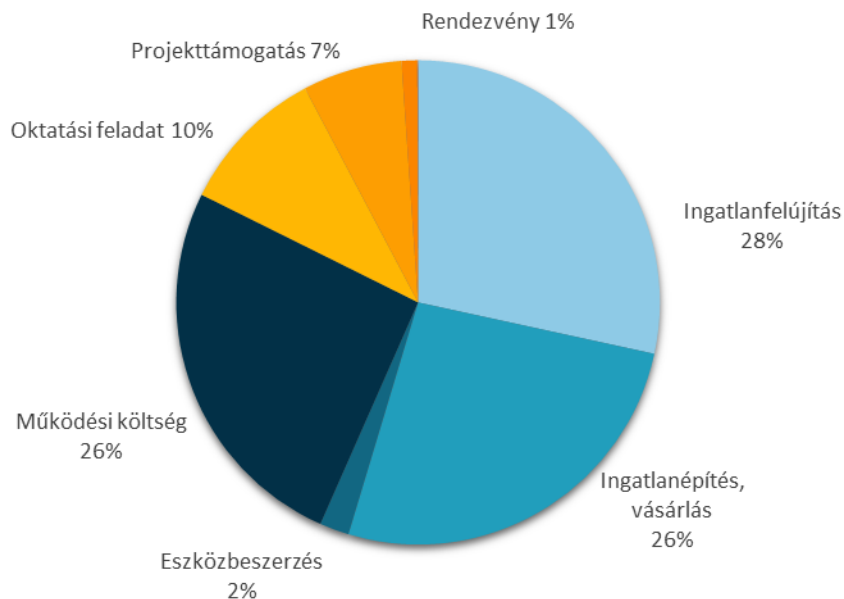
A 6,2 százalékos kultúra és művészek kategóriában a Székelyföldi Legendáriumot futtató Visus Kulturális Egyesület (7,4 millió euró), a temesvári Várbástya Egyesület (3,3 millió euró), illetve az erdélyi arisztokrácia „műemlékvédelmi” (valójában kastélyszálló) projektjei emelkednek ki, nevezetesen a Roy-Chowdhury-Mikes Alapítvány 2,8 millió és a Kálnoky Alapítvány 2,7 millió

euróval. A közvetlen politikai holdudvarba tartozó szervezetek közül az Iskola Alapítvány 24,7, az EuroTrans Alapítvány 1,6 millió, az EMNT 2,2 millió eurós támogatásban részesült. A médiatámogatások nagyrésze (14,9 millió euró) az Erdélyi Médiatér Egyesülethez érkezett. A szociális szolgáltatásokat végző szervezetek közül a Szent Ferenc Alapítvány (3,1 millió euró), a Gyulafehérvári Caritas (1,1 millió) és a Csibész Alapítvány (900 ezer euró) emelkedik ki. 2011 és 2021 között összesen 642 erdélyi magyar kisebbségi szervezet kapott a BGA Zrt.-től támogatást, közülük 56 szervezet részesült több mint 1 millió euróban.

Sipos Zoltán: – Ha egy kicsit elvonatkoztatunk a konkrét támogatottaktól, akkor azt mondhatjuk, hogy igazából betonba, téglába, ingatlanba megy ennek a pénznek a nagyon nagy része. Viszont oktatás vagy felzárkóztatás, interetnikus párbeszéd, meg a hasonló “szoft” programok alulreprezentáltak.

Kiss Tamás: – Persze, ezt jól látod. A teljes 2011 és 2021 közötti összeg 28 százaléka ment ingatlanfelújításba és további 26 százaléka ingatlanok építésébe, vagy vásárlásába, ami így 54 százalékot jelent. Ehhez még hozzávethetjük a 2 százalékyi eszközbeszerzést. Jelentős tételként, 26 százalékkal jelennek meg a működési támogatások is, ami elsősorban abból adódik, hogy a Sapientia Egyetemet, illetve a sportakadémiákat a magyar állam tartja fenn. A támogatási összegek 10 százaléka jelenik meg oktatási programként, itt azonban érdemes kiemelni, hogy az ingatlanberuházások jelentős része oktatási célokat, még ha nem is “szoft” projekteket szolgál. A valódi “szoft” programok, vagyis a projekt alapú támogatások az összeg csupán 7 százalékát teszik ki és további 1 százalék a rendezvénytámogatás.

9. Ábra. BGA Zrt. sporttámogatásai (millió euro)



Forrás: BGA Zrt. egyedi támogatási kérelmek adatbázisa (2011-2021)

Újra kiemelném ugyanakkor, hogy az utóbbi években a rendszer a gazdasági támogatások fele tolódott el, ami újabb problémát jelent, mert az gyakorlatilag magáncégek profitját növeli.

5. A nemzetpolitika politikai gazdaságtana

Sipos Zoltán: – Végső soron ez is ingatlanba megy, mert ezek a fejlesztések általában csarnokot, hotelt, vagy gyártósort jelentenek.

Kiss Tamás: – Igen, persze, viszont amit ki akartam emelni, hogy ez már semmilyen értelemben nem lesz közvagyon, vagy az erdélyi magyarság közösségi tulajdona. A többi támogatást, ami még mondjuk egy, az egyházak által birtokolt iskolaépület, egy valamilyen egyesület által fenntartott magyar ház, vagy a Sapientia Egyetem tantermei esetében még értelmezhetünk így. A kastélyszálló, a szálloda, vagy a gyártósor már valakinek a magántulajdona. *Vagyis magyarországi közpénzen romániai és magyarországi üzleti körök magánvagyonának a gyarapodását, illetve a nagyobb mértékű profitszerzést támogatják.* Az is egyértelmű, hogy ezek sok esetben még csak nem is a munkahelyteremtést szolgálják. Én például egy nagyon beteg elképzelésnek tartom azt, hogy az erdélyi arisztokraták magánvagyonának a gyarapítása, egykori kastélyaik fényének a visszaállítása, majd üzleti haszonszerzésbe fordítása bármilyen értelemben közérdek lenne. Ez szolgálhatja a szimbolikus revíziót, a magyar jobboldal köreiben elharapódzott *birodalmi gradeur*-t, de nekem ne mondja senki, hogy vannak olyan családok, akiknek a magánérdeke egyenlő az erdélyi magyarok érdekével, csak azért, mert mondjuk a nevüknek van valamilyen történelmi patinája. A szimbolikus kötődések ilyen torz formáitól és az erre épülő támogatáspolitikai gyakorlattól fel kell szabadítsuk végre magunkat.

De a közpénzből való profitszerzéssel és az arisztokratikus fantáziákkal szembeni mély ellenszenvemtől térjünk vissza a támogatáspolitikát működtető logikák tárgyilagosabb elemzéséhez. A nemzetpolitika döntéshozói a sporttámogatásokra és a gazdasági támogatásokra mint valamiféle nagy innovációra tekintenek. És valóban, az utóbbi 5-10 évben megfigyelhető egyfajta szemléletváltás. A Csergő Zsuzsával és Kristina Kallas-al közös tanulmányunkban¹⁹ a nemzetpolitika (aminek az összetettségét az angol *kinstate policy* sokkal jobban visszaadja) két alapvető motivációját különböztettük meg. Az első a **virtuális nemzetépítés**, ami a magyarországi törekvésekben nagyon erőteljesen megnyilvánult. Olyannyira, hogy a magyar esetet a virtuális nemzetépítés paradigmatis példaként tartják számon a nemzetközi szakirodalomban. A második ilyen motiváció, ami más esetekben –, mondjuk az oroszban – sokkal evidensebb, a **geopolitikai és gazdasági befolyásszerzés**. A lényeg, hogy úgy tűnik, a magyar nemzetpolitika (vagy *kinstate policy*) egyre kevésbé sorolható be egyik vagy másik kategóriába. Ha elfogadjuk, hogy Magyarország a Fidesz köré szerveződő üzleti-politikai körök és klientúra profitérdekeit kiszolgáló felhalmozó állammá vált, akkor világossá válik, hogy miért csinál „nemzetpolitika”

¹⁹ <https://academic.oup.com/jogss/article/10/1/ogae035/7848762>

címszó alatt (is) egyre inkább hasonló dolgokat, mint amiket például a Nyugat-Balkánon már korábban is csinált. Mármint, hogy a domináns politikai-üzleti körök az úgymond támogatáspolitikán keresztül a magyar államot és az erdélyi magyarságot is gazdasági befolyás- és üzleti profitszerzésre használják. Maga a gazdasági szemléletmód nem teljesen új, hisz, ahogy érintettük, Orbán már 2010-ben is úgy tekintett a „nemzetpolitikára” (ezen belül az állampolgárságra), mint amivel a kisebbségi magyarok a magyar *humán erőforrás-gazdálkodás alanyaivá* tehetők. A nemzetpolitika politikai gazdaságtanában ott történt elmozdulás, hogy a nemzetpolitika és a *magyar tőkekihelyezés* közötti határ is elmosódott. Ez azt is jelenti, hogy az erdélyi magyarokra osztott szerep is változik. A humán erőforrásra fókuszáló modell ugyanis a zártságban, az etnikai határfenntartásban érdekelt, hogy a magyarok Bukarest helyett Budapesthez kapcsolódjanak, hogy arra gravitáljanak, vagy legalábbis a magyar intézményes téren belül mozogjanak. A tőkekihelyezésre fókuszáló modellben az erdélyi magyaroknak, vagy leginkább a magyar eliteknek egyfajta közvetítő szerep jut, ahol a magyar cégek piac és profitszerzését támogathatják Romániában, akár ügyintézőként, akár fogyasztói szegmenseként. Nem véletlen, hogy ez ideológiai szinten is megjelenik, például a román nyelvtudás fontosságának a hangsúlyozásában, amit például az MCC-ben nem győznek eleget ismételni. A román nyelvtudás fontossága egyébként egy olyan kérdés, amellyel kapcsolatban az erdélyi magyar közösségen belül (minden ellenkező híreszteléssel ellentétben) konszenzus van.²⁰ Amikor azonban ezt paradox módon a NER funkcionáriusai kérik ezt számon az erdélyi magyarokon, az nem a gazdasági marginalizáció feletti aggodalmukról szól, hanem arról, hogy immár a magyar tőkekihelyezésnek akarnak közvetítő réteget kinevelni.

A gazdaság mellett a **sportot** tekintik innovatív területnek, aminek Orbán Viktor Magyarország vonatkozásában nagy szerepet szán a nemzetépítésben, vagy a politikai többség megteremtésében. Mára ezzel kapcsolatban is inkább a *befolyási övezetszerzés*, mint a *nemzetépítés* logikája dominál. Az elképzelés az, hogy a sporttámogatásokon és fociakadémiákon keresztül majd organikusan kiterjesztik a magyar sport merítőterületét egy 20 vagy 30 milliós területre Eszéktől Csíkszeredáig. Engem különösebben nem érdekel a versenysport, vagy ha igen, csak azért, mert az aktuális kapitalista működési módok disztópia-szerű karikatúráját látom benne. Az azonban határozottan irritál, hogy „támogatáspolitikai” címszó alatt ekkora mennyiségű közpénzt tesznek ebbe a szintén kapitalista működési logikákat követő iparágba.

A gazdaság és a sport mellett az **oktatás** a harmadik olyan „szoft” terület, ami a támogatáspolitikai homlokterében van. Itt az alapprobléma az, hogy a NER-es döntéshozóknak, de sajnos az erdélyi magyar eliteknek is leginkább az van a fejében, hogy a *magyar és a román középosztályok valamifajta versenyben vannak*, és a támogatáspolitikának azt kell elősegítenie, hogy a magyar középosztály ne maradjon alul a román középosztállyal szemben. Bárdi Nándor szokta például mondani, hogy Erdélyben van 10 középiskola, ami „számít”, merthogy ezekből jön a magyar elit. Ez a mondása jól illeszkedik azokhoz az elképzelésekhez, amelyek a támogatáspolitikán keresztül

²⁰ <https://balvanyos.org/wp-content/uploads/2022/01/Kiss-Toro-Jakab-full.pdf>

is az elitképzést erősíténék, így például úgymond „oktatási teljesítményhez” kötnék a támogatásokat. Ez a nézőpont azonban a társadalmi igazságosság és méltányosság szempontjából nagyon súlyos kérdéseket vet fel. A román oktatási rendszeren belül hihetetlen belső egyenlőtlenségek vannak, mondhatni az egyik legegyenlőtlenebb oktatási rendszer egész Európában, miközben Romániában a közoktatás elviekben ingyenes, mindenki számára hozzáférhető. Ha a legutóbbi PISA adatfelvételt megnézzük (aminek volt az erdélyi magyarokra reprezentatív almintája is),²¹ azt látjuk, hogy a résztvevő államok közül Románia az, ahol a diákok társadalmi-gazdasági háttere a leginkább meghatározza az iskolai teljesítményt, és ez (még ha egy árnyalattal kisebb mértékben is) de az erdélyi magyarokra is érvényes. Ráadásul a magyar nyelvű oktatási rendszerben messze az országos átlag fölötti a lemorzsolódás és korai iskolaelhagyás. Ezeket a problémákat a közosztályra fókuszáló szemléletmód teljesen ignorálja és az egyébként is privilegizált helyzetben lévő, felső középosztálybeli és elit gimnáziumokban tanulókat segíti meg ezeken a támogatásokon, például a célzott épületfelújításokon keresztül is. És erre még ráépítik az MCC-t is, ami hihetetlen mértékben szelektív osztályszempontból. Sajnos nem tudok nyilvánosan hozzáférhető adatokat idézni ebben a tekintetben, de tisztában vagyok vele, hogy az MCC programjaiba csak a „megfelelő” háttérű (középosztálybeli, értelmiségi, vállalkozói, politikai kapcsolatokkal rendelkező stb.) gyermekeknek van esélyük bekerülni.

Vagyis a kő és téglá tényleg egy szimptomatikus dolog. Az is igaz, hogy van egy rakat presztízsbetűzés, hogy műemlék-, vagy más emblematikus épületeket akarnak megszerezni, amin keresztül a magyarság úgymond újra birtokon belülre kerül Erdélyben. De azt hiszem, hogy ez csak a kisebbik gond. Sokkal nagyobb probléma, hogy a külterületeken a támogatáspolitikai milyen elvekre épül, milyen célokat szolgál.

6. Torzulások

Sipos Zoltán: – Nézzük meg azért ezeket a támogatásokat, vagy a virtuális nemzetépítést egy átlagos középosztálybeli erdélyi család szempontjából. Az első dolog, amivel szembesülnek, hogy amikor gyerek születik, akkor babakötvény, azután az oktatási-nevelési támogatás, azután az óvodát, iskolát jó eséllyel a magyar kormány újította fel, vasárnap abba a templomba mennek, amit szintén a magyar kormány újított fel. Hogyha vállalkozást szeretnének, akkor nyilván a Pro Economica támogatásai felé kacsintgatnak. Miféle torzulásokkal jár az, hogy igazából akárhova lép az ember, valamilyen szinten köze lesz a Nemzeti Együttműködés Rendszeréhez?

Kiss Tamás: – Na hát ez az. Az első probléma ugye, hogy az átlagos erdélyi család nem középosztálybeli, nem azokban a terekben él, ahova a támogatások jutnak, hanem mondjuk faluhelyen, vagy kisvárosban. A gyermekei jó eséllyel nem azokba az iskolákba járnak, amiket a

²¹ <https://transtex.ro/kozelet/2024/02/15/romaniai-magyar-oktatasi-pisa-felmeres-bemutato-kiss-tamas>

NER felújított, mert a NER és a református egyház csak azokat az épületeket újította fel, amelyek elit oktatási intézmények és valamilyen szempontból szimbolikus értékük van. Az óvodaprogramban persze tényleg vannak jó elemek, de ez is nagyon szelektív. Néhány kivételtől eltekintve (mind például Székelyudvarhely)²² az egyház és az óvodaprogram más szereplői kényszerűen kerültek a roma oktatási helyszínekre, de ezen túl is lehetőleg a nagyobb presztízsű helyszínekre koncentráltak. Az első torzulás tehát, hogy a NER támogatásai növelik a meglévő **egyenlőtlenségeket**, például az oktatási rendszerben, de más intézményes területeken is, mint például a kulturális fogyasztás.

Másodszor, például akármilyen jelentős az óvodaprogram, az óvodahálózatot továbbra is román állam tartja fenn. Az óvodáknak 90-95 százalékához így kevés köze van a NER-es támogatásoknak, még ha az oktatási-nevelési támogatást valóban meg is kapja a többség. Vagyis a második torzulás szerintem pont ebben a **percepcióban** van, hogy a NER-es támogatás mindenkinek (magyarországiaknak, erdélyieknek is) többnek tűnik, mint amennyi valójában. Mert valójában a közoktatást a román állam tartja fenn, és noha vannak egyenlőtlenségek, a magánoktatás még így is csak mintegy 3 százalékot tesz ki a rendszerben. Nehéz ezt pontosan adatolni, de a kisebbségi intézmények működésének szerintem még a 10 százalékát sem fedezik a magyar források, főként, ha az önkormányzatok által erre fordított összegeket is beszámoljuk. Ezek a román költségvetési források, amik román állampolgárként rendelkezésünkre állnak, azonban leértékelődnek és felértékelődnek, nagy szimbolikus súlyt kapnak azok a támogatások, amelyek Magyarországról érkeznek

A harmadik torzulás, hogy fokozzák az erdélyi intézményes szerkezetekben már amúgy is meglévő **autoriter tendenciákat**. Ha most a rendszert jellemző politikai gazdaságtani jellegzetességektől elvonatkoztatunk és pusztán a politikai mezőre koncentrálnak, az Orbán rezsimeket pleszbiciter vezérademokráciaként,²³ illiberális demokráciaként (ami leginkább a rendszert működtetők önértelmezésében jelenik meg), vagy kívülről korlátozott hibrid rezsimeként²⁴ értelmezhetjük. Ezek a fogalmak mind arra utalnak, Magyarország nagymértékben eltér a liberális demokráciákat jellemző intézményes kerettől, leginkább abban, hogy az egyre inkább monopolhelyzetbe kerülő pártpolitika sorra gyarmatosította a különböző, korábban nem politikai szférákat, az igazságszolgáltatást, a közmédiát, a kulturális, illetve a tudományos mezőt. Ez a logika a támogatásokkal együtt Erdélybe is átszivárgott, ami – ahogy azt érintettük – a Markó-érához viszonyítva mára egy jelentős eltolódást okozott, a különböző elit és értelmiségi csoportokat a korábbinál jobban kiszolgáltatva nem csak a Fidesznek, hanem az RMDSZ-nek is. Persze rögtön hozzá kell tennünk, hogy az autoritarizmusnak (vagy illiberalizmusnak) ez az iránya a korábban már meglévő „autochton” (hamisítatlanul erdélyi) autoriter tendenciákra tevődött rá. Ezt

²² <https://transtelex.ro/kozelet/2025/04/04/lathatatlan-gyerekek-lathatatlan-strategia-romaoktatasi-szekelyudvarhelyen>

²³ <https://unipub.lib.uni-corvinus.hu/3500/1/korosenyi.pdf>.

²⁴ <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13510347.2018.1455664>.

nevezhetjük etnikai autoritarizmusnak, ami alapvetően az etnikai határfenntartással függ össze és olyan tekintélyelvű működési módokat termel újra az intézményeinken belül, amelyek nem a NER-ből erednek.

A negyedik dolog, hogy a **klienteláris és politikai patronázs**-logika a korábbinál is elterjedtebbé válik. Ez persze Románia vonatkozásában is nagyon erős, az ország sok szempontból maga is patronázs-demokráciaként jellemezhető. Mindezzel együtt az a leplezetlen és egyközpontú politikai klientelizmus, ami ma Magyarországot és ezen keresztül az erdélyi magyar intézményrendszert jellemzi az Európai Unión belül példa nélküli, az ezzel való analógiákat pedig leginkább a posztszovjet térség monopiramidális rendszereiben kereshetjük.²⁵ Magam nem vagyok sem a meritokratikus ideológiának, sem az antikorrupciós kampányoknak kritikátlan híve, de a jelenlegi elosztási rendszernél sokkal jobb lenne egy standardizált, elszámoltatható pontozási rendszer, még ha ennek kialakításakor (leginkább a közpolitikai prioritások meghatározásakor) nagyon oda is kell figyelni, hogy ne a társadalmi privilégiumokat termeljük újra.

Végül az ötödik dolog a kisebbségi intézmények funkcióira és az **etnikai határfenntartás**ban betöltött szerepére vonatkozik. A már említett, Csergő Zsuzsa által vezetett kutatásban²⁶ két funkciót és két intézménytípust különítettünk el: ezek a belső szolidaritás (és egyben a többséggel szembeni határ) termelése (*bonding*) és a többség irányába történő kötések, hidak megteremtése (*bridging*). Az erdélyi magyar intézmények 99 százaléka belső szolidaritást és egyben etnikai határt termel, miközben az intézményes hidak szinte teljes mértékben hiányoznak. Akad egy-egy többnyelvű színház, irodalmi projektek, néhány balos rendezvény, interetnikus táborok és kerekasztalok, de ezek csepp a tengerben. A magyar nemzetpolitikában a híd, mint kifejezés és metafora is kiveri a biztosítékot, mert a szlovákiai magyarok multietnikus pártjára a Most-Hídra utal. Amit mi értünk alatta (és valójában a Most-Híd is ezt célozta), hogy olyan intézményes terek jöjjenek létre, amelyek a többséggel való párbeszédnek a terepét adják, mégpedig úgy, hogy ezeken belül a többség és a kisebbség egyenlő(bb) félként tud részt venni. Így a szereplők meg tudják fogalmazni, ki tudják alkudozni, hogy hogyan kellene kinézzen ez a viszonyrendszer a teljes társadalomban. Az intézményes hidaknak abban is szerepük van, hogy a kisebbség ne marginalizálódjon, vagy, ahogy ez a vajdasági magyar köznyelvben szerepel, ne kerüljön intézményes gettóhelyzetbe.

Az Egyenlőbb Erdélyért Mozgalom programjának fontos eleme az intézményes hídépítés, de természetesen nem csak nálunk van meg ez a felismerés. Mindenesetre a híd típusú intézményeket, vagy a román-magyar párbeszéd tervezett újraindítását egyáltalán nem támogatja a nemzetpolitika. Persze az erdélyi magyar politikai osztály még a NER-nél is nagyobb mértékben ellenérdekelt. Ez utóbbi ugyanis, ahogy már érintettük, részben tökehihelyezésre törekszik, amihez kellenének a hidak. Az RMDSZ felső vezetése viszont maga is egy nagyon fontos híd a többség irányába,

²⁵ <https://www.cambridge.org/core/books/patronal-politics/4C1B4D49A7F17739E75A5AB7B66E2115>.

²⁶ <https://www.queensu.ca/minority-institutions-database/>

mondhatni az egyetlen, hatalmi és strukturális értelemben jelentős híd. Mint ilyen, nagy sikerrel alkudozik a román szereplőkkel, politikai pártokkal. Ők maguk jól be is vannak integrálva a román politikai mezőbe, miközben egy sor társadalmi területen a gettószerű működés a jellemző. A RMDSZ monopolhelyzete egészen addig tart, amíg nem jönnek létre a kisebb, közvetlen hidak, megteremtve a románok és magyarok közötti horizontális párbeszéd lehetőségét, ami így kikerüli a pártpolitikát. Oktatási szereplők oktatási szereplőkkel, tudományos, vagy kulturális szereplők egymással és így tovább. A lényeg, hogy itt az RMDSZ az, ami ebben a leginkább ellenérdekel. A magyar kormány esetében ambivalens a helyzet. Szüksége lehet közvetítő rétegre, de abban is érdekelt, hogy az erdélyi magyarok nagy tömegei mégis a Budapest központú humán erőforrás menedzsment rendszerébe integrálódjanak, hogy ebben a magyar hálózatban mozogjanak, még akkor is, ha nem költöznek feltétlenül Budapestre.

7. Következmények, várható fejlemények

Sipos Zoltán: – Mi történik akkor, ha ezek a támogatások elapadnak? Márpedig azt látjuk, talán 2020-ban volt az utolsó csúcsa ezeknek a támogatásoknak, azóta a trend csökkenő, és van esély arra, hogy ha Magyarországon kormányváltás történik, akkor ezek vagy megszűnnek, vagy pedig számottevően csökkennek. Milyen hatással lehet ez az erdélyi magyar intézményrendszerre?

Kiss Tamás: – Azt kell megnézni, hogy mi volt 2010 előtt. Ahogy azt vázoltuk, alapvetően egy klientelisztikus típusú integrációról beszélhetünk, legalábbis a politikai osztály tekintetében. Politikusaink nem csak a NER-be, hanem a román politikai mezőbe is klienteláris alapon integrálódnak és ide kapcsolják be a szélesebb kisebbségi intézményrendszert is. Ahogy láttuk, a magyarországi támogatások volumene a 2014-gyel kezdődő kormányzati ciklusban növekedett meg. Ez Romániában egy turbulens politikai periódus volt. Klaus Iohannis elnökké választását követően, egészen 2017-ig volt ugyanis a korrupcióellenes kampány csúcspontja, ami – tegyük hozzá – messze túlment a jogállami kereteken és egy nagyon káros antikorrupciós populizmusba fordult.²⁷ Ennek hatására lecsökkent a Bukarest irányából megmozgatható pénz, mégpedig annak az összefüggésében, hogy az antikorrupciós harc nem pusztán a korrupciót, hanem a politikai partikularizmus számos más formáját kriminalizálta, amin keresztül az erdélyi magyar politikai osztály a román politikai mezőbe integrálódott.

Sipos Zoltán: – Tehát lényegében ez arról szólt, hogy nem mindig konkrétan korrupcióról volt szó, hanem egyszerűen az az informális mód, ahogyan kijárták a helyi szinten szükséges dolgoknak a kivitelezését – tehát egy hidat, egy útépítést stb. – hirtelen korrupciónak minősült.

²⁷ <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10758216.2020.1869907>

Kiss Tamás: – Igen. Ráadásul a különböző döntések vagy akár jogszabályok végrehajtásának is kialakult egy informalitásra és politikai alkura alapuló módja. Gondoljunk például a visszaszolgáltatások kérdésére. Elvileg volt egy jogi döntés és létezett egy közpolitikai irány, ami alapján a visszaszolgáltatások nagy volumenben elindultak. Egyes visszaszolgáltatási ügyeket azonban utólagosan kriminalizáltak. A Mikó Imre Kollégium épületének a visszaszolgáltatása az egyik ilyen emblemikus példa, ahol Markó Attilát érte korrupciós vád, miközben ő egy politikai szereplő volt a visszaszolgáltatási folyamatban. Általánosan, ami látszott, hogy az RMDSZ nem tudja már a korábban természetesnek tűnő alkufolyamatokban szereplő politikusait megvédeni. Ez pedig gyakorlatilag lebénította a rendszert, nagyon nagy mértékben csökkentve az RMDSZ erőforrás allokációs képességét. A NER gyakorlatilag ebbe az ürbe lépett be. Egészen eddig a pontig a magyarországi erőforrások marginálisak voltak az erdélyi magyar politikai osztály számára. Most az feltételezhető, hogy ha újra megtörténik a váltás – és ez bizonyos értelemben szerintem már megtörtént – akkor a klienteláris kapcsolódások újra irányt váltanak. Budapest veszít a jelentőségéből. Az RMDSZ számára azonban ott marad Bukarest, a jelen állás szerint intakt módon, úgy, hogy ebben a tekintetben nincs is semmilyen vetélytársa. Még egyszer, ez a változás már zajlik. Ha megnézzük például a parajdi sóbányával kapcsolatos hírek médiareprezentációját, látszik, hogy hogyan csapódott le Nicușor Dan államelnök látogatása. A magyarországi politikusok ez alkalommal vizet nem vihettek a román elnöknek.

Amúgy rendszeresen járok Székelyföldre interjúzni, beszélek intézményes és önkormányzati szereplőkkel, vagy fejlesztési politikában érdekelt emberekkel. Számukra elég egyértelmű, hogy Bukarest legalább annyira fontos, mint Budapest. A magyarországi források Kolozsvárról jelentősebbnek látszanak, mint a magyar tömbterületekről, ami annak is köszönhető, hogy ott sokkal kevésbé érezhetők a támogatáspolitikai hatásai. Másrészt a Székelyföldön a magyar elitek egy sor közintézményt birtokolnak és területi alapon tudnak különböző romániai forrásokra pályázni. Így a kolozsváriak sokkal inkább „ráfüggttek” a magyarországi pénzekre, miközben ennek a kérdésnek a jelentősége sokkal kisebb a Székelyföld vagy a Partium szempontjából. A fő vesztes a Kolozsvár központú intézményes struktúrát működtető és a NER-rel is összefonódott politikai és értelmiségi elit lesz. Paradox, hogy az értelmiség önmagát sokszor a románokkal való kommunikáció úttörőjének tartja. Közben azonban az ő intézményei fogják leginkább megsínyleni a NER kimúlását, nem pedig a Székelyföld, nem az erdélyi magyarok általánosan véve, de még csak nem is az RMDSZ. Az erdélyi magyar értelmiség és különösen kolozsvári értelmiség intézményeinek a gerince roppanhat meg ettől. Számukra valóban nehéz lesz a váltás, de ezt ne vetítsük ki az erdélyi magyar társadalom egészére, mert a székelyföldi falusi vagy vidéki önkormányzatok sokkal jobban fogják ezt lemenedzselni, mint a kolozsvári elitek.